

УДК 821.161.1 – 311.6.09

ПОЕТИКА ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ В. БРЮСОВА «ВОГНЕННИЙ АНГЕЛ»

Дудніков М.О., к. філол. н., доцент

*Криворізький педагогічний інститут Державного вищого навчального закладу
“Криворізький національний університет”, вул. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна*

amm@yandex.ru

Стаття присвячена вивченню поетики роману В. Брюсова “Вогненний ангел”. Аналізуються новаторські погляди на історію письменника-символіста, який зруйнував традиційні межі історичного роману, модернізувавши його формально-змістовні елементи.

Ключові слова: символістський роман, історичний роман, окультні дії героя, народна легенда, раціональне та ірраціональне, стилізація оповіді.

ПОЭТИКА ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА В. БРЮСОВА «ОГНЕННЫЙ АНГЕЛ»

Дудников Н. А.

*Криворожский педагогический институт Государственного высшего учебного заведения
“Криворожский национальный университет”, ул. Гагарина, 54, г. Кривой Рог, Украина*

Статья посвящена изучению поэтики романа В. Брюсова “Огненный ангел”. В ней анализируются новаторские взгляды на историю писателя-символиста, который разрушил традиционные границы исторического романа, модернизировал его основные формально-содержательные элементы.

Ключевые слова: символистский роман, исторический роман, оккультные действия героя, народная легенда, рациональное и иррациональное, стилизация изложения.

POETICS OF BRUSOV'S HISTORICAL NOVEL «FLAME-COLORED ANGEL»

Dudnikov N. A.

*Kryvyi Rih Pedagogical Institute affiliated with a higher educational establishment
“Kryvyi Rih National University”, Naharin str., 54, Kryvyi Rih, Ukraine*

The article considers the poetics of Brusov's novel “Flame-colored angel”. It is analyzed modern views on history of writer-symbolist's, who destroyed traditional boundaries of historical novel and updated the main technical and intensional elements.

Historical novel the “Flame-colored angel” is considered as literary material for understanding of evolution of Brusov's artistic method; it is emphasized the relevance of analyzing the questions of theory of historical novel in Brusov's understanding and development, because it allows to consider the features of poetics of this work in close connection with an epoch, that generated these features.

The special attention is spared to principles of creation of truthful historical story: Brusov alludes to the authoritative sources, concrete testimonies, books, quotes the expressions of the real personalities, historical figures. Attention is accented on complication of artistic conception, where he estimates historical personality not on the concepts of our time, but on the concepts of the represented epoch. It means that the author of historical artistic work exists (in his artistic imagination) in the system of coordinates of the represented epoch and he uses real thoughts, told by this person, because far-fetched characters (created by author) must not conflict with concepts and ideas of historical epoch. It is studied the language of historical novel (both heroes, and narrator) which is able to expose the aspects of “local coloration” deeply.

There are distinguished plot elements, where the occult hero's actions approach to the real life: the author tries to present absolutely unexpected situations in the inwardly-appropriate forms of reality and fantasy, without forcing to believe in mystic sense of vital events. Brusov looked in history of medieval Germany not for concretely historical facts, but for historical and philosophical explanations of conformities of romantic transitional epochs. The real historical past dissatisfies the romantic. That's why there is a desire to invent and create something new, that will; help to solve (or just try it to do it) the riddle of transitional epochs. The writer, taking as a historical basis Germany in XVI century, at the same time finds or chooses for him those facts that help him to create the spiritually-moral model of transitional epoch.

In the novel “Flame-colored angel” it is observed the influence of folk legend about Faust and Mephistopheles, that had fantastic maintenance and was fully similar to Ruprecht and his contemporaries' vital presentations: the history about Faust (added in the novel) was not only basis for historical true, but was also a certificate of

permanent aspiration of man to cognition of the world. It is emphasized that the historical novels of such manner, as “Flame-colored angel”, have an original construction – author’s duties are performed by a far-fetched hero, who (according to Brusov) has to illustrate the convincing details of epoch (or in other words has to be historical).

Key words: symbolical novel, historical novel, occult hero’s activity, folk legend, rational and irrational, stylization of narration.

Аналіз символістського роману як художнього феномену постмодерністської прози розглядається у взаємозв’язку романів В. Брюсова та історико-культурного контексту межі ХІХ–ХХ ст. Письменнику вдалося представити цілісну картину культурної атмосфери епохи, вибудовуючи оригінальну символічну прозу. Щодо цього влучно висловився А. Бєлий: “Школа символістів розширила межі наших уявлень про художню творчість, вона показала, що канон краси не є тільки академічний канон; цим канonom не може бути канон тільки романтизму..., але і ту, й іншу, і третю течію вона виправдала як різні види єдиної творчості; ...символізм розбив самі межі естетичної творчості” [3, с. 81].

В. Брюсов мав дар художньо достовірно відображувати інші епохи, переважно віддалені. Письменник занурювався в історичну тематику, не вдаючись до поверхового милування минулим. При цьому історизм В. Брюсова був образним, що особливо впадає у вічі, якщо порівняти стиль його насичених історизмом художніх творів із його ж науковими історичними працями. Достатньо пригадати історично наукову достовірність відтворення побуту і звичаїв епохи ХVІ ст. в Німеччині (“Вогненний ангел”). В. Брюсова цікавить Далекий Схід і романське середньовіччя, але найближчий для нього античний світ, зокрема пізній Рим.

Усі ці пошукові зусилля Брюсова-письменника примушували його відкривати в атмосфері порубіжжя нові можливості жанру історичного роману, оскільки “традиційний” історичний роман до початку ХХ ст., на його думку, втратив актуальність. Важливим творчим етапом Брюсова-прозаїка були 1907–1908 рр.: друк у журналі “Весы” його першого історичного роману “Вогненний ангел”, а в 1908 р. – його випуск окремою книгою у видавництві “Скорпіон”. Високу оцінку твору дав російський письменник, поет, провідний діяч російського символізму А. Бєлий: “Вогненний Ангел” завжди залишається зразком високої літератури для вузького кола істинних шанувальників витонченого. “Вогненний Ангел” – обрана книга для людей, які вміють мислити образами історії; історія – об’єкт художньої творчості, і тільки дехто вміє вводити історичні образи в поле своєї творчості” [2, с. 454]. В. Брюсов ніколи не писав на потребу дня, не підкорявся публіці, що й підтверджують його слова: “...я можу чекати читача і століття, і тисячу років; час тут не має значення” [6, т. 4, с. 48].

Саме історичні романи В. Брюсова дають багатий матеріал для розуміння еволюції його художнього методу. Під час аналізу тексту роману В. Брюсова “Вогненний ангел” є доцільним звернутися до питань теорії історичного роману в розумінні й розробці В. Брюсова, що дозволить значно глибше й масштабніше розглянути особливості поетики цього твору в тісному зв’язку з епохою, що його породила. Для початку слід визначити деякі нові завдання жанру історичного роману, що впливали з вимог самої епохи та з історичних поглядів письменника: у передмові до “Вогненного ангела” В. Брюсов подає декілька важливих принципів створення правдивої історичної розповіді.

У редакторському вступі до роману письменник виступає як редактор-учений, знавець історії, який посилається на авторитетні джерела, конкретні свідчення, книги, цитує висловлювання справжніх і непересічних особистостей, історичних діячів. В. Брюсов у вступі підкреслює власне прагнення бути історичним, правдивим, по можливості зрєктися “фантастики” й “вимислу”, що свідчить про наукову достовірність подій роману. Митець намагався не виводити оповідь за межі обраної епохи й не доповнювати опис історичних явищ більш пізніми нашаруваннями, тобто письменник не дозволяє собі допускати

анахронізмів навіть у вигаданому історичному оповіданні. Важливим є те, що В. Брюсов не погоджується з ідеєю щодо проникнення сучасності в історичний роман. Схожа ситуація припустима лише в таких пропорціях, які б не призводили до модернізації історичного факту та осучаснення історичної правди. Письменник ускладнює художню концепцію, намагаючись оцінювати історичну особистість не за поняттями нашого часу, а за поняттями зображуваної епохи. Цю думку слід проілюструвати уривком із брюсовського роману “Вогненний ангел”: “Так, передані нам автором промови Агріппи і Йоганна Вейера [розд. VI] відповідають ідеям, вираженим цими письменниками в їхніх творах, а зображений ним образ Фауста [розд. XI–XIII] досить близько нагадує того Фауста, якого змальовує нам його найдавніший життєпис (написаний Й. Шписсом і виданий 1587 р.)” [4, с. 8]. Тобто автор історичного художнього твору повинен своїм художнім уявленням перебувати в системі координат зображуваної епохи, постійно пам’ятати про неї, крім того, в описах історичної особи він повинен використовувати достовірні думки, висловлені цією особою, а надумані письменником образи не повинні суперечити поняттям та ідеям історичної епохи. За Брюсовим, мова історичного роману (і героїв, і оповідача) повинна мати “місцевий колорит”.

У передмові письменник показав, як треба розуміти його історичну повість, якими методами й шляхами він користувався, створюючи переконливу картину середньовічного життя. “Було б помилковим уважати, що В. Брюсов, створюючи роман, мав на меті видати вигадану оповідь (вигадану розповідь) за справжній документ XVI ст. І якщо він і зміг когось у цьому переконати, то не стільки через те, що був талановитим містифікатором і стилізатором, скільки через те, що його спосіб художнього пізнання й моделювання історичної епохи наблизився до реалістичного, а його метод набув переконливості реалістичного методу, помітно прогресуючи в бік типізації. Вивчення брюсовських принципів історичного жанру виявляє в його теорії наявність принаймні двох основних положень: 1 – вимога правдивого зображення історичних явищ (наукової їх достовірності); 2 – вимога дотримання дистанції часу всіма засобами моделювання й відтворення історії, дотримання принципу несумісності часів (звідси неприпустимість модернізації, анахронізмів, оцінки явищ і осіб історичних за рівнем сучасності)” [7, с. 54]. Важливим теоретичним положенням В. Брюсова є принцип такої оповіді, коли твір сприймається написаним у той час, про який оповідається, тобто визнається написаним не сучасником читача, а сучасником героїв, що підтверджується авторськими коментарями. Так, у першому виданні роману “Вогненний ангел” брюсовська “Передмова російського видавця” була всього на двох сторінках і містила відомості радше “технічні”, ніж теоретичні (про власника рукопису, стан рукопису, його колір, розмір паперу тощо), і незначна увага приділяється оповідачеві з нагадуванням про його сумнівність і безпристрасність щодо точності описів, підсилюючи свою позицію достовірними джерелами, що підтверджують поширення віри видатних людей XVI–XVII ст. в чаклунство й знахарство. Автор зберігає в романі традиційну любовну інтригу з її таємничими відтінками та ускладненнями містичного характеру, але це не заважає додавати в художню канву роману реалістичні риси – опис реальних історичних сил, подій, характерів, деталей побуту й обстановки. Письменником також використовуються прямі авторські нотатки, наукові коментарі й примітки, у яких В. Брюсов виступає як неупереджений учений, який прагне об’єктивно тлумачити історичні факти та події.

Щоб наблизити окультні дії героя до реального життя, В. Брюсов намагається абсолютно несподівані ситуації представити у внутрішньо-закономірних формах реальності й фантастики, не призводячи до примусової віри в містичний сенс життєвих подій. Один із найпомітніших і найсумнівніших з точки зору достовірності епізодів, описаних у романі “Вогненний ангел”, – участь Рупрехта в шабаші.

Поєднання правдивого й фантастичного у В. Брюсова виконує функцію зняття містичного характеру з окультних дій героя. Як сказано в романі, прагнучи потрапити на шабаш, Рупрехт обмазує своє тіло якимось зіллям і декілька разів промовляє закляття: “тут і там” [4, с. 77], після чого розпочинаються неймовірні події. Невідома сила понесла Рупрехта “через повітряні сфери” [4, с. 78], але він не відчуває містичного жаху. Його сумніви – це звичайний страх перед можливими несподіванками й неприємностями. Незвичайність обстановки не позбавляє Рупрехта здатності реально оцінювати те, що відбувається. Він зберігає відчуття часу: “Вважаю, що повітряна подорож тривала не менш ніж півгодини, а то й довше, тому що встиг я цілком звикнути до свого положення” [4, с. 79]. І далі герой ні на хвилину не втрачає відчуття реальності, а символічно-містичні дії інфернальних сил, що його оточують, ніяк не підносяться до рівня надземного й безкінечного. Герой дозволяє собі вступити в суперечку з ірреальними персонажами: “Ніскільки не наляканий грізним тоном, – адже простота і людиноподібність усього, що відбувається, не навіювали на мене взагалі жодного страху, хотів було я заперечити, але мої керівниці зашепотіли мені на вухо: «Більше не можна! Після! Після!» – і майже силоміць потягли мене геть від трону” [4, с. 81].

В. Брюсов дійсно скрупульозно зберігає всі подробиці й деталі процесу залучення героя до “темних сил”, зречення Господа Бога, підкреслюючи вірогідність усіх магічних дій і перетворень, що межують із реальними історичними фактами: автор роману змальовує історичну епоху, типізує її й одразу надає окультному побуту минулого сучасну наукову оцінку. Цю ситуацію влучно охарактеризував М. Бахтін: “Як втрачена межа між Богом і дияволом, так втрачена різниця між наукою й магією... Брюсов ретельно дослідив зображувану епоху, і твір справляє величезне враження. Він художній і в той же час становить великий культурно-історичний інтерес” [1, с. 299]. Персонажі окультної ірреальності реальні, їхні характери земні: вони сердяться, кричать, шепотять, лицеміряють, підлабузнюються, зраджують. Вони безтурботні, буркотливі, заздрісні, мстиві, тобто живі істоти, а не тіні загробного світу. Тут спостерігається, з одного боку, мислення Брюсова-вченого, а з іншого – Брюсова-романіста. Звичайно ж, це йде від Брюсова-вченого, який цього й не приховує, відповідно уточнюючи своє ставлення до того, що відобразив Брюсов-романіст. Аби не здаватися поверховим і тенденційним, Брюсов-романіст застосовує наукову об’єктивізацію опису й супроводжує її науковим коментарем, підкреслюючи, що він (письменник) не за примхами емоцій так ставиться до зображуваного, а виходячи з глибокого знання предмета.

Важко знайти в історії російської літератури межі ХІХ–ХХ ст. інший роман, у якому так виразно й наочно було б зображено епоху в її перегуках із сучасністю, а поінформованість ерудованого автора настільки лаконічно, чітко й художньо подані. В. Брюсов шукає в історії середньовічної Німеччини не стільки конкретно-історичні факти, скільки історіософічне пояснення закономірностей романтичних перехідних епох. Справжнє історичне минуле не задовольняє романтика. Звідси народжується прагнення домислити, створити щось нове, що б допомогло вирішити (або спробувати це зробити) загадку перехідних епох.

Письменник, узявши за історичну основу Німеччину ХVІ ст., водночас відбирає або вводить від себе ті факти, які допомагають йому створити духовно-моральну модель перехідної епохи. Саме тому в брюсовські описи епохи потрапляють не всі атрибути історії, навіть якщо це значні соціальні явища, а лише ті, які пов’язані насамперед із духовним життям. Із багатьох важливих сторін життя середньовічної Німеччини письменник не згадав, як було вже зазначено вище, релігійно-селянську війну, але багато уваги приділив міському побуту, оскільки саме в містах розвивалася духовна діяльність, культура. Немає в книзі також розповіді про діячів Реформації, та й сама вона згадується побіжно, зате часто трапляються імена німецьких гуманістів: Германа фон Буша (нім.

Hermann von Busch, 1468–1534), Еразма Роттердамського (лат. Erasmus Roterodamus, 1467–1536), Джованні Піко делла Мірандоли (італ. Giovanni Pico della Mirandola, 1463–1494), Германа де Нейнара (1492–1530). Цілком закономірно та логічно роман “Вогненний ангел” досліджувався в багатьох аспектах: біографічні паралелі в цьому творі знаходив В. Ходасевич (стаття “Кінець Ренати”, 1928): “У романі “Вогненний ангел”, з певною умовністю, він зобразив всю історію, під іменем графа Генріха представив Андрія Белого, під іменем Ренати – Ніну Петровську, а під іменем Рупрехта – самого себе” [11, с. 142]. Ніна Іванівна Петровська (російська поетеса, прозаїк, мемуарист, критик з кола московських символістів, дружина С.О. Соколова (псевдонім – Кречетов) (1878–1936) поета, засновника та головного редактора видавництва символістів “Триф” (1903–1914), була однією з учасниць гуртка “аргонавтів”, відіграла помітну роль у літературному та богемному житті на початку ХХ ст. 1907 р. побачить світ її єдина збірка оповідань “Sanctus amor” (“Свята любов”); у 1908 р. після пережитої особистої драми виїде за кордон; у ніч на 23 лютого 1928 р., у Парижі, у жебрацькому готелі, відкривши газ, вона зведе рахунки з життям) жила з роллю Ренати, вона навіть прийняла католицьку віру під цим ім’ям, але згодом повернула до православ’я. Романтичні стосунки В. Брюсова і Н. Петровської розпочалися зі спиритичних сеансів, і не випадково в романі стосунки героїв занурені в окультизм. Історичний зміст досліджував Б. Пуришев (1903–1989) у статті “Брюсов і німецька культура XVI століття” (1968): “...Брюсов мав сильно розвинене відчуття історії. Він добре розумів, що поневіряння Ренати безліччю ниток пов’язані з різними сторонами німецького життя XVI ст. І риса за рисою він відтворив вірну картину цього життя” [9, с. 457]. До того ж, значна кількість дослідників визнають наукову точність, наявність документальної основи при відтворенні В. Брюсовим і історичного, і біографічного змісту (у романі “Вогненний ангел, або правдива повість” близько 300 приміток, у яких письменник посилається на латинські, німецькі та італійські джерела). Письменник вдається до переказу історії розвитку чаклунства та знахарства від Середньовіччя дотепер. Перерахування автором латинських книг, ним прочитаних, сприяє відтворенню правдоподібної атмосфери щодо історичного існування рукопису, цей ефект підсилює передмова до роману.

У повному заголовку роману автор вказує на два можливі шляхи пізнання сутності людини і світу – гуманістичний (раціоналістичний) і містичний (ірраціоналістичний): “Вогненний ангел, або правдива повість”, у якій розповідається про диявола, що не раз з’являвся в подобі світлого Духа одній дівчині й зваблював її на різні гріховні вчинки: про богопротивні заняття магією, астрологією, гостією і некромантією; про суд над однією дівчиною під головуванням архієпископа Трірського; а також про зустрічі й бесіди з лицарем і доктором Агріппою з Неттесгейма і доктором Фаустом, написані самовидцем” [4, с. 11] – антиномічна форма подачі матеріалу та двочастинність композиції розділів базується на протиставленні реалістичного плану оповіді з ірраціональним: ангел / диявол, дівчина / архієпископ, Агріппа / Фауст. Перша частина розділу являє собою реалістичний план оповіді, друга тяжіє до плану ірраціонального: Рупрехт і Рената оселилися в Кельні / бесіда героїв із маленькими демонами, при цьому “Вогненний ангел” В. Брюсов назвав “правдивою повістю”. У статті “Про мистецтво” (1899) він трактує правду в мистецтві як “саморозкриття” [5]. “Повість цінна не як розповідь про пригоду надуманих осіб, а як засіб пізнати душу того, хто написав... Чим далі у свою царину вступає мистецтво, тим певніше стає воно вільним виливом почуттів” [6, т. 6, с. 6].

У романі “Вогненний ангел” В. Брюсов використовує народну легенду про Фауста і Мефістофеля, яка мала фантастичний зміст і цілком відповідала уявленням Рупрехта та його сучасників. Реальний Фауст жив у XVI ст. в Німеччині. Ще за його життя, а особливо після смерті, про нього стали виникати легенди. Історія про Фауста, уведена в роман, була не тільки основою історичної правди, але й свідченням постійного прагнення людини

пізнати світ. Письменник відтворює побутову ситуацію, пов'язану з несподіваним запрошенням графом Адальбертом фон Велленом, володарем замку, до себе в гості доктора теології, філософії, медицини й права Йоганна Фауста із Віттенберга. Із ним поруч були Мефістофелес і Рупрехт. У замку графа Фауст пройшов певне випробування на практичну реалізацію своїх теорій. Наприклад, молодий кузен графа, рицар Роберт, поцікавився в доктора Фауста про засоби, які сприяють тому, щоб людина стала невидимою. Ця межа між світом звичним і світом таємним простежується в епізоді спіритичного сеансу з викликанням духу Олени Грецької (розд. 12). До того ж, доктор Фауст розкриває таємниці своєї “майстерності”: він закликає Рупрехта не вірити в те, що справжній маг буде домовлятися з демоном: “Істинний маг завжди дивиться на демонів як на низькі сили, якими можна користуватися, але підкорятися яким було б нерозумно. Не забудьте, що людина створена за образом і подобою самого творця...” [4, с. 237]. У Брюсовському історичному романі перетинаються не тільки споріднені за стилем та жанровою структурою сповіді, мемуари й автобіографії, але й такі жанрові форми, які, на перший погляд, не мають нічого спільного з названими – це притча й легенда.

Час “Повісті” Рупрехта – це окремий час, вписаний у хронологічно чіткі історичні межі. Передмова дає стислу передісторію героя (він же й автор) до моменту, з якого починається, власне, сюжетне дійство. Цей момент, на його переконання, становить для нього й читача настільки екстраординарний інтерес, що саме він покладений в основу сповіді, а всі події до нього й особливо після нього відтинаються як такі, що є виключно підпорядкованими й лише підкреслюють винятковість того, що відбулося.

Характерні риси часу простежуються в біографії Рупрехта, яка супроводжується історичними особами і подіями, за якими можна встановити час дії: “Хвала дурості” (лат. *Moral Encomium [sive] Stultitiae Laus*, 1509) Еразма Роттердамського, анонімно видана книга групою гуманістів у двох частинах “Листи темних людей” (лат. *Epistolae Obscurorum Virorum*, 1515–1517), “народні заколоти і буйства” (як названо в повісті селянську війну в Німеччині 1525 р.), облога протестантами Риму і розгром ними Вічного міста (6 травня 1527 р.), повернення до Європи завойовника Мексики Фердинанда Кортеса (1528) тощо. Бурхливі події особистого життя Ренати і Рупрехта розвиваються на тлі історичних дат і осіб, які слугують своєрідними віхами їхнього життя. Структура свідомості епохи Реформації була особливо суперечливою, оскільки в ній уживалися забобони Середньовіччя і наукові уявлення Відродження. Ці дві епохи, представлені у “Вогненному ангелі” в межах трагічної борні, визначали долю особистості залежно від її світоглядного вибору.

Головна мета автора твору полягає не тільки у відтворенні зовнішніх прикмет епохи, портретів і характерів історичних діячів, а у відображенні типу мислення сучасників епохи Відродження і Реформації, яку намагається адаптувати до адекватного сприйняття читачем початку ХХ ст. У “Правдивій повісті” події приватного життя героїв щільно поєднані з історичними (календарними) датами. Автор перекидає “місток” між подіями початку ХІХ ст. і початку ХХ ст.

Такі історичні романи, як “Вогненний ангел”, мають своєрідну структуру – функцію автора виконує надуманий герой, який за В. Брюсовим, повинен ілюструвати переконливі деталі епохи, тобто бути історичним. Д. Святополк-Мирський дав високу оцінку цьому твору: “По суті, це дуже хороший, уміло побудований історичний роман. Спокійна манера розповіді ландскнехта про страшні та загадкові події, свідком яких він був, робить роман особливо захоплюючим для читання” [10, с. 667]. Учений припускає, що “Вогненний ангел”: “кращий... російський роман на іноземний сюжет” [10, с. 667].

Досить переконливою в історичному романі є любовна сюжетна лінія, сконцентрована в особистості Ренати, яка майже “причарувала” Рупрехта. Значна кількість людей вважає її

відьмою, оскільки багато дивних, непояснених ситуацій свідчать про “відьомство” Ренати: “Було Ренаті років вісім, коли вперше з’явився перед нею в кімнаті, у сонячному промені ангел, увесь ніби вогняний, у білосніжному одязі... Ангел назвав себе – Мадіель. Рената не злякалася, і вони гралися в той день із ангелом у ляльки” [4, с. 27]. Героїня роману закохана в Мадіеля (аморфну істоту), що символізує недосяжну мрію. Суперечності Ренати занадто глибокі: вона то не може жити без Мадіеля або Рупрехта, то ненавидить їх обох. Душа Ренати прагне церкви, при тому ж вона займається чародійством. Ці епізоди можуть бути підтвердженням того, що любов героїв роману за своїм пафосом та динамікою нагадують брюсовську любовну лірику, де любов представлена як нестерпне страждання, прикрість або ненависть, породжена розчаруванням, тобто діапазон психологічних коливань героїні безмежний.

Фінальна частина роману свідчить про те, що релігійний шлях не приводить Ренату до жаданої істини й гармонії. Попри те, що сестра Марія (як називала себе в монастирі Рената) користується загальною повагою інших сестер: “Сестру Марію, багато хто славить як святу і запевняють, що володіє вона даром зцілювати хворих одним накладанням рук, як благочестивий король французький” [4, с. 251], архієпископ звинувачує її в чаклунстві, у тому, що в неї вселився диявол, піддає її тортурам і прирікає на смерть. В описах останніх хвилин життя Ренати письменник знову акцентує увагу на суперечності життєвих пошуків героїні, які, по-суті, є квінтесенцією її душевної суті. Так, з одного боку, Рената, як і раніше, цурається Рупрехта, називає його дияволом, закликає в захисники Мадіеля, тобто продовжує заперечувати все земне, з іншого – тягнеться до цього земного. “Вона прокинулася, – згадує Рупрехт останні секунди життя коханої, – побачила мене, усміхнулася мені ніжною посмішкою і прошепотіла: «Милий Рупрехте! Як добре, що ти зі мною»” [4, с. 298].

Героїня не побажала погодитись на втечу разом із Рупрехтом, щоб врятувати своє життя, прагнучи спокутувати його смерть. Рената, отже, душею зливається з Космосом, тільки після земного життя знайшовши гармонію, якої шукала. У романі есхатологічно-церковне і демонічне подається зовсім не в містичному плані, а в конкретно-буденному, доведеному до натуралістичних деталей, наприклад, в описі суду над Ренатою в похмурій катівні інквізиції.

В. Брюсов, вірогідніше за все, сприймав історію метафізично, як безперервну боротьбу людського і надлюдського, раціонального й ірраціонального. Знавець творчості В. Брюсова Д. Максимов схилився до ідеї “плюралізму істини” [8, с. 48–49]. Вдалим є експеримент В. Брюсова в галузі стильових рішень. Письменник зробив вагомий внесок у розвиток зображально-виражальної художньої символіки. Так, розвиток сюжету відбувається у двох планах – подієво-побутовому та психологічному: за подіями зовнішнього, побутового життя приховується містерія боротьби людини з надлюдськими силами Всесвіту.

Проза В. Брюсова вирізняється спробами оновити техніку оповіді. І суть їх полягає не тільки в тому, що в романах В. Брюсова розповідь ведеться від імені оповідача, який є одночасно сучасником, учасником і перекладачем подій, що змальовуються. Справа швидше в тому, що відповідно до цієї маски, світогляду й установки цієї вигаданої фігури, стилізується оповідь на всіх її рівнях.

Поетична спадщина В. Брюсова, порівняно з прозою, мала великий успіх в інтелектуальному середовищі на початку ХХ ст. Заслуга Брюсова-письменника полягає саме в тому, що він зруйнував традиційні межі історичного роману, модернізував його основні формально-змістовні елементи. І хоча художній метод історичних, документальних і наукових романів В. Брюсова з їх різноманітною ліричною тональністю і проекцією з теперішнього в минуле не знайшов послідовників, його новаторські погляди

на історію та здатність до новаторського художнього письма знайдуть відображення в сучасних модифікаціях історичних романів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Собрание починений : в 7 т. / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Русские словари, 2000. – Т. 2. – 2000. – 800 с.
2. Белый А. Огненный ангел / Андрей Белый // Весы. – 1909. – № 9. – С. 454.
3. Белый А. Символизм как миропонимание / Андрей Белый. – М. : Республика, 1994. – 528 с.
4. Брюсов В.Я. Огненный ангел : [Исторические повести] / Валерий Яковлевич Брюсов. – К. : Дніпро, 1991. – 763 с.
5. Брюсов В.Я. О искусстве / В.Я. Брюсов // Вопросы философии и психологии. – 1899. – № 1. – С. 54–55.
6. Брюсов В.Я. Собрание починений : в 7-и т. / Валерий Яковлевич Брюсов – М. : Художественная литература, 1975. – Т. 4. – 1975. – 353 с.
7. Ломтев С.В. Проза русских символистов : [пособ. для учителей] / Сергей Владимирович Ломтев. – М. : Интерпракс, 1994. – 110 с.
8. Максимов Д.Е. Брюсов. Поэзия и позиция / Дмитрий Евгеньевич Максимов. – Л. : Советский писатель, 1969. – 470 с.
9. Пуришев Б.И. Брюсов и немецкая культура XVI века / Борис Иванович Пуришев // Брюсовские чтения 1966 года. – Ереван, 1968. – С. 455–460.
10. Святополк-Мирский Д.П. История русской литературы с древнейших времен по 1925 год / Дмитрий Петрович Святополк-Мирский ; [пер. с англ. Р. Зерновой]. – [3-е изд.]. – Новосибирск : Изд-во “Свиньин и сыновья”, 2007. – 872 с.
11. Ходасевич В.Ф. Конец Ренаты / Владислав Фелицианович Ходасевич / Ходасевич В.Ф. Перед зеркалом. – Л. : ОЛМА – ПРЕСС, 2002. – С. 135–145.

REFERENCES

1. Bakhtin, M.M. (2000). *Sobranie sochinenii* [Collected Works]. (Vols. 1–7). Moscow : Russkie slovari [in Russian].
2. Belyi, A. (1909). *Ognennyi angel* [The Fiery Angel]. *Vesy* – англ, 9, 454 [in Russian].
3. Belyi, A. (1994). *Simvolizm kak miroponimanie* [Symbolism as World Perception]/ Moscow : Respublika [in Russian].
4. Briusov, V.Yu. (1991). *Ognennyi angel : [Istoricheskie povesti]* [The Fiery Angel], Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
5. Briusov, V.Yu. (1899). *O iskusstve* [About Art]. *Voprosy filosofii i psihologii* – [англ], 1, 54–55 [in Russian].
6. Briusov, V.Yu. (1975). *Sobranie sochinenii* [Collected Works]. (Vols. 1-7). Moscow : Hudozhestvennaia literature [in Russian].
7. Lomtev, S.V. (1994). *Proza russkih simvolistov* [The Prose of Russian Symbolists]. Moscow : Interpraks [in Russian].
8. Maksimov, D.E. (1969). *Briusov. Poeziia i pozitsiia* [Brusov : Poetry and position]. Leningrad : Sovetskii pisatel [in Russian].
9. Purishev, B.I. (1968). *Briusov i nemetskaia kultura XVI veka* [Brusov and German Art of the XVI century]. *Brusovskie chteniia 1966 goda* – [Brusov readings of 1966]. (pp. 455–460). Yerevan [in Armenian].
10. Sviatopolk-Mirskii, D.P. (2007). *Istoriia russkoi literatury s drevneishikh vremen po 1925 god* [Russian Literature History from ancient times to 1925]. Novosibirsk : Izdatelstvo “Svinin i synovia” [in Russian].
11. Hodasevich, V.F. (2002). *Konets Renaty* [The End of Renata]. *Pered zerkalom* (pp. 135-145) – [In front of the Mirrow]. Leningrad : OLMA – PRESS [in Russian].